

Capitolul VIII

Natura semiotică a limbajului uman

Una dintre puținele idei cu caracter general-teoretic acceptate în mod tacit deopotrivă de „simțul comun”, ca și de teoreticienii limbajului privește înțelegerea unităților verbale ca semne, adică substitute materiale ale unor „conținuturi” din afara lor. Se poate spune că, exprimată expres sau nu, expusă sistematic sau doar intuitiv, natura semiotică a limbajului uman a fost înțeleasă ca atare dintotdeauna.

8.1. Semiotica – știință a semnelor

Semiotica sau semiologia este socotită în genere o știință relativ recentă. Dacă acceptăm însă definiția cea mai largă a acestei științe, aceea de doctrină a semnelor, constatăm că, cel puțin în spațiul cultural european, reflecția sistematică asupra semnelor în general și a semnelor lingvistice în special are o tradiție veche de aproximativ 2.000 de ani. Este de ajuns să amintim doar claritatea definiției semiologice pe care Aristotel a dat-o semnului verbal ca „simbol al unor stări sufletești”, coerența internă a doctrinei stoice referitoare la natura duală a alcătuirii semnului verbal (*semainon/semainomenon*) sau de ampla sistematizare a teoriile înaintașilor pe care a operat-o Sf. Augustin¹, ca și amploarea și subtilitatea distincțiilor teoretice pe care le găsim la gânditorii scolastici,

1. Perceput ca fiind „cel mai mare semiotician al Antichității și deopotrivă ca adevăratul întemeietor al acestei direcții de cercetare” (COSERIU, *Geschichte...*, I, p. 123), Sf. Augustin a făcut din problema semnelor (*de signis, doctrina signorum*) o preocupare centrală a demersurilor sale teoretice. Presărate aproape în toate scrierile sale, dar mai ales în cele din tinerețe (*De dialectica, De magistro, De musica*), dar și în *Confesiuni*, ca și în construcții teoretice mai ample precum *De doctrina christiana* și *De Trinitate*, formulările teoretice augustinieni se referă la chestiuni centrale ale unei semiotici generale virtuale, cum ar fi: definiția semnului în general, tipologia semnelor, definirea semnului verbal, natura duală a structurii oricărui semn verbal (*vox + significatio*), definirea vorbirii ca proces semiotic în care sunt angrenați vorbitorul și ascultătorul și care reclamă implicarea raportării semnului verbal la ceva exterior lui etc.

în special la autorii de „gramatici speculative”, pentru a accepta cu ușurință evidența faptului că învățații moderni socotiți „întemeietori” ai semioticii, americanul Ch.S. Peirce (1839-1914) sau Ferdinand de Saussure, se înscriu firesc într-o puternică tradiție.

Cel care a creat termenul tehnic de *semiotică* (engl. *semiotics*), forjând, prin analogie cu διαλεκτική sau ρετορική, un potențial substantiv grecesc *σεμειοτική (< σημειον ‘semn’), a fost, se știe, John Locke (1632-1704). În cap. I al Cărții a II-a din celebra sa lucrare *Essay concerning human understanding*, filosoful englez s-a referit pe larg la raportul dintre gândire și limbaj și, pe linia nominalismului scolastic, afirma că ceea ce numim universalii lingvistice sau concepte nu au o realitate obiectivă, ci sunt creația intelectului uman, iar semnificația cuvintelor este absolut arbitrară, acestea nefiind altceva decât semne ale conceptelor. În consecință, Locke se gândește la utilitatea unei științe a semnelor care ar trebui numită *semiotică*.

Revenind la epoca modernă, gânditorul american Ch.S. Peirce pare să fi fost cel dintâi care a încercat să facă din semiotică o știință autonomă, concepută ca un fel de meta-doctrină pentru tot restul științelor și al practicilor umane specifice. Pentru Peirce, lumea umană este o lume a semnelor. Alături de acest accent pus pe semn în definirea umanului, originalitatea gândirii lui Peirce se mai reflectă în definiția pe care o dă semnului² și în clasificarea tipurilor de semne. Un grad superior de acceptanță a dobândit, printre specialiști, tipologia semnelor propusă de Peirce, care distinge între semne iconice (*icon*), semne indiciale (*index*) și semne cu caracter simbolic (*symbol*)³. Un *icon* ar fi acel semn care prezintă o configurație calitativă

2. Vezi PEIRCE, *Semnificație...*, p. 285: „Un semn sau representamen este un prim care întreține cu un secund, numit *obiectul său*, o relație triadică atât de autentică, încât ea poate determina un terț, numit *interpretantul său*, să întrețină cu obiectul său aceeași relație triadică pe care o întreține el însuși cu același obiect”. Cf. și *ibidem*, p. 269: „Un semn sau representamen este ceva care ține locul a ceva pentru cineva, în anumite privințe sau în virtutea anumitor însușiri. El se adresează cuiva, creînd în mintea acestuia un semn echivalent, sau poate un semn mai dezvoltat. Semnul acesta pe care-l creează îl numesc *interpretantul* primului semn. Semnul ține locul a ceva, anume al obiectului său. El ține locul acestui obiect nu în toate privințele, ci cu referire la un fel de idee, pe care am numit-o uneori *fundamentul representamenului*”.

3. Cf. *ibidem*, p. 277: „Un *icon* este un semn care se referă la obiectul pe care îl denotă doar în virtutea însușirilor proprii, pe care le posedă fie că un asemenea

identică cu cea a obiectului pe care îl reprezintă, ca de exemplu imaginea fotografică sau desenul exact al unui anumit obiect. În sfera limbajului uman, caracterul iconic poate fi atribuit onomatopeelor, prin care se imită de către vocea umană sunete sau zgomote din natură. *Indicele* este privit ca un semn aflat în relație de contiguitate sau consecutivitate cu obiectul desemnat, cum este, de exemplu, temperatura crescută un semn al gripei la oameni, sau poziția giruetei un semn al direcției vântului. În limbajul uman natural, sunt semne indiciale toate elementele deictice: *eu, tu, acesta, acela, aici, acum* etc. În fine, *simbolul* este semnul cu cel mai înalt grad de abstractizare, deoarece implică o convenție interpretativă între cei care îl utilizează. Simboluri prin excelență sunt majoritatea semnelor lingvistice.

O altă perspectivă semiologică globală o regăsim la Ferdinand de Saussure, pentru care lingvistica este prin sine însăși o semiologie:

Limba este un sistem de semne ce exprimă idei și, prin aceasta, ea este compatibilă cu scrisul, cu alfabetul surdomuților, cu riturile simbolice, cu formele de politețe, cu semnalele militare etc. Numai că ea este cel mai important dintre aceste sisteme. Se poate deci concepe o *știință care studiază viața semnelor în viața socială*; ea ar forma o parte a psihologiei sociale și, prin urmare, a psihologiei generale; o vom numi *semiologie* (din grec. *semeion* 'semn'). Ea ne-ar învăța în ce constau semnele și ce legi le cîrmuiesc (SAUSSURE, *Curs*, p. 41).

Ca o consecință a acestei înțelegeri a semiologiei, Saussure consideră că sarcina principală a lingvistului ar fi aceea de „a defini ceea ce face din limbă un sistem special în ansamblul faptelor semiologice”.

O a treia perspectivă globală și integratoare asupra locului limbajului în cadrul unei doctrine semiologice supra-ordonate a fost trasată, pe fundamente filosofice, de gânditorul german de orientare neokantiană Ernst Cassirer (1874-1945), a cărui operă fundamentală, intitulată *Philosophie der symbolischen Formen*, a fost concepută de autor ca o trilogie: I – *Die Sprache* (1923), II – *Das mythische Denken* (1925) și III – *Phänomenologie der Erkenntnis* (1929). Pentru Cassirer, funcția fundamentală a limbajului nu este atât cea de comunicare, cât cea de organizare, de conceptualizare și de articulare a lumii, prin intermediul

---

obiect există sau nu în realitate. (...) Un *indice* este un semn care se referă la obiectul pe care-l denotă în virtutea faptului că este într-adevăr marcat de acest obiect. (...) Un *simbol* este un semn care se referă la obiectul pe care îl denotă în virtutea unei legi, de obicei o asociere de idei generale, care determină interpretarea simbolului ca referindu-se la acest obiect”.

rațiunii umane. Omul este, în virtutea capacității sale de a utiliza limbaje diferite, un *animal symbolicum*, o viețuitoare simbolică. Limbajul verbal nu este decât unul dintre sistemele simbolice prin care omul interpretează și-și însușește realitatea, alături de mit, artă, religie și istorie. Pornind de la acest principiu, Cassirer a încercat să formuleze unele legi specifice ale sistemelor simbolice, căutând să răspundă la întrebarea cum este posibil fenomenul de simbolizare. Răspunsul pe care acest savant îl formulează ar putea fi rezumat astfel: Prin puterea de reprezentare care este inerentă conștiinței umane, fiecare ființă omenească își formulează datele existenței într-una din formele simbolice cunoscute. În acest sens, limba nu repetă reprezentări prestabilite ale realității obiective, ci le instituie ca atare, prin chiar funcționarea ei.

O altă direcție de dezvoltare a semioticii moderne își are originea în domeniul logicii. Se consideră că începuturile abordării pe principii semiologice a logicii tradiționale se află în celebra lucrare *Über Sinn und Bedeutung* (1892) a matematicianului și logicianului german G o t t l o b F r e g e (1848-1925). Distincția fondatoare între d e s e m n a r e (înțeleasă ca relație a semnului cu un obiect exterior lui, sau chiar ca însuși acest obiect) și s e n s (înțeles ca un conținut implicit al semnului)⁴, a fost ulterior dezvoltată de logicieni iluștri, între care sunt de menționat B e r t r a n d R u s s e l l (1872-1970), prin lucrările *Principia mathematica* (1910-1913) și *The History of Western Philosophy* (1946) și, mai ales, elevul direct al lui Frege, R u d o l f C a r n a p (1891-1970), autorul lucrărilor *Logical Construction of the World* (1928) și *Die logische Syntax der Sprache* (1934). Acești logicieni au depus mari eforturi teoretice în scopul definirii unei structuri logice elementare a limbajului natural, pornind de la premisa că logica formală clasică poate fi privită ca modelul ideal al unei semiologii generale care să satisfacă exigențele studiului științific și sistematic al limbajului uman.

Un alt efort notabil de delimitare și sistematizare a domeniului unei doctrine generale a semnului îi aparține americanului C h a r l e s W i l l i a m M o r r i s (1901-1979), autorul cunoscutelor lucrări *Foundations of the Theory of Signs* (1938) și *Signs, Language and Behavior* (1946), în care a încercat să concilieze empirismul logic al Școlii Vieneze cu pragmatismul behaviorist american, propunând

4. Pentru a clarifica distincția propusă, Frege exemplifică prin cuvintele germane *Morgenstern* și *Abendstern*: amândouă au aceeași „desemnare” (*Bedeutung*), fiindcă se referă la planeta Venus, dar prezintă „sensuri” (*Sinn*) diferite: „steaua de dimineață” și, respectiv, „steaua de seară”.

considerarea procesului de semnificare („semioză”) ca rezultantă a interacțiunii a trei factori: „suportul semnului” (*sign vehicle*), „designatum” (ceea ce este desemnat) și „interpretantul” (comportamentul specific al unui organism implicat în procesul semiotic). Potrivit acestor trei factori centrali ai semiozei, Morris distinge trei domenii distincte ale semioticii: *s i n t a x a* (care cercetează relațiile formale dintre semnele ca atare), *s e m a n t i c a* (preocupată de relațiile dintre semne și designata) și *p r a g m a t i c a* (al cărei obiect de studiu ar trebui să-l constituie relațiile dintre semne și interpretanții lor)⁵.

Mai recent, o prestigioasă încercare de a elabora principiile unei semiotici generale îi aparține savantului italian U m b e r t o E c o , prin lucrarea *Tratatto di semiotica generale* (1975, tradusă în limba română în 1982, sub titlul *Tratat de semiotică generală*)⁶. Pentru Umberto Eco, semiotica generală va trebui să includă în definiția ei o t e o r i e a c o d u r i l o r și o t e o r i e a p r o d u c ȳ i e i d e s e m n e . În ultimele decenii ale secolului XX, abordările teoretice ale domeniului semioticii au cunoscut o apreciazabilă înflorire, mai ales după înființarea, în 1969, a Asociației Internaționale de Studii Semiotice, care editează, începînd din același an, revista „Semiotica”. Între numele care s-au evidențiat în domeniu în această perioadă, cităm cîtiva cunoscuți cercetători, ale căror lucrări au fost traduse în limba română: R. Barthes, C. Maltese, A. J. Greimas, E. Buysens, L. Prieto, I. Lotman, J. Kristeva, Tz. Todorov, J. Mukařovský și, dintre români, S. Marcus, P. Miclău și Maria Carpov.

5. De remarcat că această reprezentare triadică a sarcinilor semioticii își are o primă determinare la Ch.S. Peirce, care operează și interesante conexiuni cu tradiția europeană mai veche: „Ca urmare a faptului că fiecare reprezentamen se află în relație cu trei lucruri – fundamentul, obiectul și interpretantul –, știința semioticii are trei ramuri. Prima este ceea ce Duns Scotus numește *grammatica speculativa*. O putem numi *gramatică pură*. Sarcina ei este aceea de a stabili ce trebuie să fie adevărat despre reprezentamenul folosit de către orice inteligență științifică pentru ca el să poată întruchipa o *semnificație*. A doua este *logica* propriu-zisă. Este știința a ceea ce este în mod evasinecesar adevărat despre reprezentamenele unei inteligențe științifice pentru ca aceste reprezentamene să poată fi valabile cu privire la orice *obiect*, cu alte cuvinte, pentru ca ele să poată fi adevărate. Să spunem că logica propriu-zisă este știința formală a condițiilor adevărului reprezentărilor. A treia, imitînd maniera lui Kant de a păstra asociațiile vechi de cuvinte atunci cînd căuta denumiri pentru conceptele noi, o numesc *retorică pură*. Sarcina ei este de a descoperi legile prin care în orice inteligență științifică un semn dă naștere altuia și mai ales un gînd produce alt gînd” (*op. cit.*, p. 270). Am identificat sursele antice ale acestui mod de a vedea lucrurile în MUNTEANU, *Natura semiotică*...

6. Versiunea ulterioară, în limba engleză, a acestei lucrări a fost publicată și ea recent într-o versiune româncască (ECO, *O teorie*...).

8.2. Semiotica lingvistică

Fie că îl considerăm ca pe un caz particular al mecanismului semiologic universal și abstract, ca pe unul dintre multiplele limbaje existente sau posibile, fie că îl socotim drept modelul primar al oricărui tip de comunicare inter-umană, va trebui să acceptăm evidența că limbajul uman natural se prezintă ca fiind cel mai complex dintre sistemele semiotice cunoscute. Oricum, fie că ne apropiem de limbaj ca de o facultate tipică a speței umane, aceea de a produce/înțelege semne verbale dotate cu sens, sau abordăm limbile istorice cunoscute ca realizări istorice ale acestei facultăți universale, este evident că o abordare științifică a problemelor comunicării verbale nu poate fi concepută în afara naturii sale semiotice. Acest punct de vedere reprezintă un *datum* de la sine înțeles al științei moderne, acceptat prin consens de către lingviști. Între diferitele abordări de tip semiologic ale limbajului se remarcă diferențe sensibile nu doar în chestiuni de amănunt și în opțiuni terminologice, ci și, adesea, în chestiuni de principiu sau de accent teoretic în configurarea unui model descriptiv și funcțional, pe baze semiologice, al limbajului natural. Efectuând reducerile și simplificările necesare discursului didactico-științific, putem considera că au fost formulate patru tipuri principale de ipoteze teoretice privitoare la natura semiotică a limbajului uman, și anume:

8.2.1. *Ipoteza structurală saussuriană*

În perspectiva structuralistă clasică, post-saussuriană, o limbă ne apare ca un sistem de valori care se bazează pe opoziții, în cadrul unor structuri specifice, între semnele lingvistice care alcătuiesc repertoriul respectivei limbi. Semnul lingvistic este definit ca un dat de natură psihică, structurat bilateral pe coordonatele unei relații dintre două laturi distincte și inseparabile, semnificantul și semnificatul. Semnul lingvistic include în mod inerent o formă de natură sonoră și un conținut de natură psihică. Conform concepției saussuriene, definirea esenței semiotice a limbajului presupune postularea caracterului structural-funcțional al limbii ca sistem de semne. Pentru Saussure și urmașii săi, obiectivul principal al investigației științifice îl constituie descrierea structurilor lingvistice și a mecanismului intern al limbii.

8.2.2. *Ipoteza glosematică*

Una dintre cele mai coerente abordări sistematice ale fenomenului lingvistic a fost dezvoltată în cadrul Școlii lingvistice de la Copenhaga, al cărei reprezentant proeminent a fost *Louis Hjelmslev*. Acest savant și-a propus realizarea, în perspectivă semiotică, a unei teorii a limbii bazate exclusiv pe principii și criterii structurale interne și inerente sistemului lingvistic. Limba îi apare lui Hjelmslev ca un construct formal-logic dedus deopotrivă din sistemul de semne abstract, dar și din procesul lingvistic de comunicare. Definit pe criterii structural-funcționale, semnul lingvistic este rezultatul relației între două „funcțive”: forma conținutului și forma expresiei. Elementele de structură internă nu prezintă o corespondență clară între nivelul expresiei și nivelul conținutului și sunt calificate de Hjelmslev drept elemente necunoscute, ca „figuri ale planului conținutului” și „figuri ale planului expresiei”. În această perspectivă, elementele lingvistice au un caracter semiotic doar ca urmare a scopului lor comunicativ, dar nu și conform esenței lor. Ca elemente ale limbii, semnele se află în relație de desemnare cu obiectele și cu fenomenele lumii obiective.

8.2.3. *Ipoteza logicistă*

Prezentându-se mai mult ca un ansamblu de principii decât ca o descriere faptică a structurilor limbii, această direcție se fundamentează pe contribuțiile teoretice ale unor logicieni precum *G. Frege*, *B. Russell* sau *R. Carnap*. Pentru logicieni, limba este un sistem de mijloace de expresie care se află într-o corespondență univocă cu serii de concepte și clase logice. Semnul lingvistic este redus de logicieni la forma sa, adică la elementul substanțial, proiectat pe un unic nivel al comunicării, cel enunțativ-asertiv. Modelele clasice ale acestui fel de a concepe limbajul sunt teoriile logicii formale și metalimbajele diferitelor discipline științifice. Un caz particular al modelului logic al limbajului este gramatica generativ-transformațională a lui *N. Chomsky*.

8.2.4. *Ipoteza behavioristă*

Este vorba despre o direcție de cercetare practică, pe urmele lui *Ch. S. Peirce*, de specialiști americani, între care sunt de menționat semioticianul *Ch. Morris* și lingvistul *L. Bloomfield*. Limbajul este privit de adepții behaviorismului ca o funcție a comportamentului uman. Ca determinare ultimă a esenței limbii este propusă

așadar funcția pragmatică a limbajului, limba fiind considerată exclusiv din perspectiva actelor de vorbire concrete. Semnul lingvistic este privit ca un *representamen*, adică un obiect fizic acționînd ca un stimul și reclamînd o reacție de răspuns din partea interlocutorului. Cunoașterea și existența umană sunt reprezentate în termenii unui proces semiotic ai cărui constituenți sunt semnul, interpretanții și interpretatorul. Cît privește semnificația unui semn lingvistic, aceasta este definită drept un „comportament îndreptat spre un scop” („goal seeking behavior”) și este redusă la relația între vorbitor și ascultător.

8.2.5. Ipoteza wittgensteiniană

Gîndirea lui Ludwig Wittgenstein (1889-1951) a afectat profund reflecția modernă asupra chestiunilor fundamentale privitoare la esența limbajului uman. În special conținutul celebrului *Tractatus logico-philosophicus* (1921) a declanșat o dezbatere încă actuală printre filosofi și teoreticienii limbajului. Expuse într-o formă extrem de condensată, aforistică și adesea paradoxală, tezele wittgensteiniene incită în continuare la reflecții și încercări de interpretare. Punctul de plecare al demersului wittgensteinian pare să fi fost încercarea de a rezolva problemele și aporiile filosofiei pornind de la analiza limbajului uman. În prelungirea logicii modale clasice, Wittgenstein postulează paralelismul dintre structura lumii și structura limbajului⁷:

Limbaj	↔	Lume
Propoziții	↔	fapte
Propoziții elementare	↔	stări de lucruri
Nume	↔	obiecte

Pentru ilustrarea acestei teze inițiale a filosofului, să cităm în extenso primele propoziții din *Tractatus*, dezvoltate în cadrul tezelor 1 și 2 (trad. rom. Mircea Dumitru și Mircea Flonta):

1. Lumea este tot ceea ce se întîmplă.
Lumea este totalitatea faptelor, nu a lucrurilor.

7. Cf. GRAYLING, *Wittgenstein*, p. 59.

1.11. Lumea este determinată prin fapte și prin aceea că acestea sînt *toate* faptele.

1.12. Căci totalitatea faptelor determină ce se întîmplă și, de asemenea, tot ceea ce nu se întîmplă.

1.13. Faptele în spațiul logic sînt lumea.

1.2. Lumea se descompune în fapte.

Tezele 3 („Imaginea logică a faptelor este gîndul”) și 4 („Gîndul este propoziția cu sens”) fundamentează ideea că existența ca atare, reflecția ei logică și formularea prin limbaj a acesteia alcătuiesc un întreg indisolubil. În cuprinsul tezelor 5 și 6 se vorbește despre „funcția de adevăr a propozițiilor elementare”, arătîndu-se că adevărul fiecărei propoziții este independent de al celorlalte întrucît, fiind alcătuite din nume care desemnează obiecte, propozițiile nu conțin nici o „constantă logică”. Se deduce astfel axioma socotită de mulți interpreți drept cheia gîndirii wittgensteiniene: „*Limitele limbajului meu semnifică limitele lumii mele*” (5.6). Tot ceea ce poate fi rostit ar trebui, de aceea, să realizeze acele structuri logice care sunt comune limbajului și realității. Or, prin caracterul lor de ecuații, enunțurile matematicii sunt singurele care indică echivalența reală a unor propoziții. În rest, afirmă Wittgenstein, despre lume ca întreg, despre sensurile existenței, ale vieții și ale morții, despre valori și despre Dumnezeu însuși nu putem rosti nimic cu ajutorul limbajului. Așa încît, ultimul enunț din *Tractatus* (teza nr. 7) reprezintă consecința firească a demonstrațiilor anterioare: „Despre ceea ce nu se poate vorbi trebuie să se tacă”.

8.2.6. *Ipoteza funcționalistă*

În încercarea de a remedia unele deficiențe ale structuralismului descriptiv practicat de mulți dintre lingviștii care se revendicau de la moștenirea saussuriană, în a doua jumătate a secolului XX, o seamă de învățați, între care R. Jakobson, A. Martinet și E. Coseriu, au deplasat accentul teoretic pe conceptul de funcție lingvistică. Recuperînd elementele viabile ale lingvisticii tradiționale, pre-saussuriene, ca și unele sugestii din domenii conexe cercetării lingvistice propriu-zise (K. Bühler, „idealismul lingvistic” german și cel italian), funcționaliștii arată că descrierea structurilor limbii trebuie făcută într-o perspectivă deopotrivă dinamică și explicativă, în sensul evidențierii funcțiilor unităților și structurilor în cadrul mecanismului de funcționare a sistemului. A. Martinet în domeniul structurilor fonematice și E. Coseriu în cel al structurilor semantice au făcut un important pas înainte în direcția înțelegerii adecvate a dinamicii istorice a schimbărilor lingvistice, deplasînd accentul de la explicația

tradițională de tip cauzalist către una de tip finalist: tot ceea ce se petrece în limbă se petrece în vederea unui scop determinat de necesitățile comunicării verbale⁸. Cu nuanțe și argumente diferite, atât Martinet, cât și Coseriu amendează opoziția stabilită de Saussure între ceea ce este static și ceea ce este dinamic în limbă, între „sistem” și „evoluție”, arătând că schimbările lingvistice au în mod necesar un caracter sistematic, în măsura în care, determinate de un scop implicit comunicării verbale, nu afectează nici un moment funcționalitatea sistemului, chiar dacă, în timp, pot conduce la modificări structurale importante. Caracter aparent antinomic, subliniază Coseriu, au doar abordarea descriptivă, respectiv diacronică a faptelor de limbă, așadar pozițiile metodologice ale cercetătorilor și nu faptele de limbă ca atare. În consecință, întrucât principiul adecvării cercetării la specificitatea obiectului de studiu impune adoptarea celor mai potrivite poziții, metode și instrumente de lucru, descrierea sincronică a faptelor de limbă și urmărirea în timp a evoluției trebuie practicate în mod complementar.

---

8. Pentru detalii suplimentare privind ideile profesate de R. Jakobson, A. Martinet și de alți reprezentanți ai funcționalismului, v. FRÂNCU, *Curențe...*, p. 51 și urm.